

Chiqindilarni qayta ishlash davr talabi

Andijon davlat pedagogika inistitutining Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

Botirov Mashhurbek Diyorbek o‘g‘li

Andijon davlat pedagogika inistitutining Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

Samatov Oyatillo Shokirjon o‘g‘li

Andijon davlat pedagogika inistitutining Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

Muxsinboyev Odilbek Muxiddin o‘g‘li

odilbekmuhsinboyev@gmail.com

Annotatsiya:Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 31-maydagi qarori, “nol chiqindi” bo‘yicha tartib va mexanizmlar, “yashil subsidiyalar”, Chiqindilarni kuydirish natijasida olingan issiqlik elektra stansiyalari, chiqindilarni qayta ishlash mexanizmlari, viloyatlarda ekologiyaga qaratilgan chora tadbirlar, global ekologik jarayonlar, chiqindidan tozalash ishlab chiqilgan texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyasi, qayta ishlashdagi moliyaviy va infratuzilmaviy muammolarga keng to‘xtaldik.

Kalit so‘zlar: Maishiy chiqindi, Kommunal xizmat, Chiqindi, Qog‘oz, Karton, chiqindixona, Plastmassa, Tabiiy resurs, Poligon, “yashil subsidiyalar”, Aylanma (sirkulyar), Kvantifikatsiya, “nol chiqindi”.

Ключевые слова: Бытовые отходы, Коммунальное хозяйство, Отходы, Бумага, Картон, Свалка, Пластик, Природный ресурс, Свалка, «зеленые субсидии», Тираж (циркулярный), Количественный расчет, «ноль отходов».

Key words: Household waste, Communal service, Waste, Paper, Cardboard, landfill, Plastic, Natural resource, Landfill, "green subsidies", Circulation (circular), Quantification, "zero waste".

Chiqindini yo‘q qilish tadbirlarining samarasi bugungi kunga qadar qiyin kvantifikatsiyalanmoqda. Shu bugungi kungacha xususiy chiqindini yo‘qotish yoki qo‘llanishi davrini baholash uchun umumiy tan olingan uslublar yo‘q. Alohida bahoni o‘rnatish ochiq savoldir qisman ekologik muvozanat to‘g‘risida mahsulotlar nisbatan o‘zlarining atrof-muhitga munosabatini nihoyat bundan xulosa qilinadigon chiqindi to‘plamlarini baholashmoqda. Keyingi uslublar vaqt bilan rivojlanishda paydo bo‘ladi.

Global bog‘lanib ketgan transchegaraviy moddiy ehtiyojlar kengayib borishi bilan chiqindilarni qayta ishlashni xalqaro birlikda birlashtirishga olib keladi. Boshqaruv hukumati sog‘liqni saqlashda va tabiatni muhofaza qilishda yuqori standartlarga erishishga harakat qiladi. Shuning uchun ham siyosiy qatlamlarning barchasi chiqindi boshqaruvi bilan bog‘liq savollar bilan shug‘ullanadilar. BMT ning atrof muhit dasturi ishlab chiqarish mahsulotlarini chiqindiga chiqarishni chegaralash va chiqindi eksportini o‘z ichiga oladi.[1]

O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash sohasida “nol chiqindi” tamoyillari joriy etiladi. Barcha chiqindi poligonlarida chiqindilarni to‘liq qayta ishlash va kuydirishga bosqichma-bosqich erishish rejalashtirilgan. O‘zbekistonda qattiq maishiy chiqindilar bilan bog‘liq ishlar sohasida “nol chiqindi” (zero waste) tamoyillari asosida yangi tartib va mexanizmlar joriy etiladi. Bu prezident Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 31-maydagi “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida tashkil etilgan. Ushbu qarorga ko‘ra “Green University” 2023-yil sentabr oyida abituriyentlarni qabul qilishni boshladi.[4]

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligiga 1-sentabrga qadar maishiy chiqindilarni kompleks boshqarish dasturi loyahasini hukumatga kiritish topshirildi. Farmonda maishiy chiqindilarni turlariga qarab alohida-alohida yig‘ish va olib chiqib ketish nazarda tutilgan. Sohaga aylanma (sirkulyar) iqtisodiyot amaliyotini joriy qilish rejalashtirilgan — yangidan hosil bo‘layotgan chiqindilarni poligonlarga yo‘naltirmasdan, maksimal darajada qayta ishlash (recycling) yoki kuydirish kerak. Farmonda barcha mavjud poligonlarda chiqindilarni to‘liq qayta ishlash va kuydirishga bosqichma-bosqich erishish ko‘zda tutilgan. Chiqindilarni kuydirish natijasida olingan issiqlik yoki elektr energiyasining ortiqcha qismi to‘lov hisobiga, shu jumladan, “yashil tarif”dan foydalangan holda mavjud energiya-kommunikatsiya tarmoqlarida aholi va ishlab chiqarish ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltiriladi. Yangi tizim samaradorligini oshirish uchun davlat budjetidan “yashil subsidiyalar” ajratish tizimini joriy etish rejalashtirilgan. 1-sentabrdan bir yil muddatga Asaka tumani, Buxoro va Termiz shaharlarida chiqindilarni to‘plash, olib chiqib ketish va qayta ishlash bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari tomonidan ko‘p kvartirali uylarni boshqarish faoliyatini amalga oshirish bo‘yicha eksperiment joriy etiladi. Farmonda

chiqindi poligonlarini xususiylashtirish taqiqlangan. Chiqindilarni qayta ishlash, ularni tozalash va bo'shatilgan yer uchastkalarini sotish bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarga poligon hududlarini ijaraga berish Ekologiya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.[3]

Ayni damda 15 ta zamonaviy chiqindi tashuvchi texnika vositalari viloyatlar kesmida yetkazib berilmoqda mazkur texnika Yaponiya texnologiyasi asosida yig'ilgan bo'lib, Yevropa standartlariga to'liq javob beradi hamda aholiga uzoq muddat sifatliy xizmat ko'rsatishga mo'ljallangan.[4]

Ekologik madaniyatni rivojlantirish komitasi tomonidan: Farg'ona vodiysi bolajonlariga ekologiyaga oid brayl alifbosidagi kitoblar sovg'a qilindi.

Rivojlanayotgan davlatlarda chiqindilarni yoqish va muqobil energiya olish majburiyat usulidan keng foydalanadilar.

Fransiyada tabiiy resurslar va muammolarga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish kontsepsiyasi amal qiladi, chunki muammo ham iqtisodiy, iqtisodiy iqtisodiy faoliyatga ega. Atrof-muhitning ifloslanishiga qarshi kurashish uchun choralar ko'riladi:

-Chuqur saralash bilan hamkorlikni yig'ish . Har xil turdagi konteynerni yig'ish uchun turli rangdagi yordamli maxsus qutilar taqdim etiladi, bu belgida xato qilmaslika yordam beradi. Fuqarolarga yordam berish uchun elektron quvvatlar ma'lum qilinadi qadoqlarni qaerga yordam aytadilar.

-Katta yuklar maxsus punktlarga tashiladi - mamlakatda hujjat soni 4.5 mingdan oshadi. Uch qoidani yo'qotish katta miqdorda jarimaga olib keladi.

-Ekologik plastmassani muqobil xavfsiz materiallar bilan ishlab chiqarish.

Umuman olganda, mamlakat ishlab chiqarish plastmassaning 25 sutkagacha qayta ishlanadi, bu qo'shni Gollandiyaga nisbatan 2 baravar kam. Supermarketlarda bir martalik plastik qoplardan tekshiriladi.

Umuman olganda, mamlakatda qayta tayyorlangan materiallar ishlab chiqarilgandan 300 dan ortiq zavod mavjud. Mamlakatda ishlab chiqarish barcha qayta tiklanadining 42 tezligiga qadar ishlanadi, bu esa yuqori tezlikda ishlanadi. Oxirgi 50 yil ichida mamlakatdagi chiqindixonalar soni 6000 tadan 250 taga kamaydi. Hozircha bu masala qonunchilik darajasida hal etilmagan, ammo rasmiylar mavjud vaziyat bilan kurashishda davom etmoqda.[2]

Italiya mamlakatida mamlakatni yig'ish, chiqish va qayta ishlash bilan bog'noaniq vaziyat keldi. Boshqa Evropada bo'lgan kabi, bir martalik plastik

buyumlardan yuk tashishga qarshi faol kurash olib borilmoqda, ammo ishlab chiqarish chiqarishga hali imkoni yo‘q. Misol uchun, yirik supermarketlar faqat biologik bozor mahsulotlaridan yangi qo‘plardan yuk tashish paketlari, ammo shu shaharlarda bizda polietilen mahsulotlar faol qo‘shimcha chiqindilarni tizimda qanday darajada farq qiladi.

Chiqindilarni yig‘ish tizimi mamlakat hududlarida sezilarli darajada farq qiladi:

- Deyarli barcha hududlarda har xil turdagi maishiy chiqindilarni yig‘ish uchun maxsus konteynerlar o‘rnatildi. Karton va qog‘oz, shisha, plastmassa va organik moddalar alohida tanklarda yig‘iladi. Kommunal xizmatlar ma‘lum turdagi chiqindilarni olib tashlash uchun maxsus kunlarni belgilaydi.

-Rim, Neapol va boshqa yirik shaharlarda axlat bilan bog‘liq vaziyat ancha og‘irligicha qolmoqda. Axlat ko‘pincha o‘z vaqtida yig‘ilmaydi va konteynerlar bir necha kun davomida to‘ldirilgan holda qolishi mumkin. Vaziyat qoidaga rioya qilmaydigan va hamma narsani ko‘cha axlat qutilariga tashlaydigan sayyohlarning doimiy oqimi bilan murakkablashdi. Plyajlar juda ifloslangan, bu erda to‘lqinlar doimo katta miqdordagi plastik chiqindilarni yuvadi.

-Sardiniya orolida eng qulay vaziyat yuzaga keldi. Bu yerda bir nechta chiqindini qayta ishlash korxonalari faoliyat yuritib, alohida yig‘ish va olib chiqish tizimi kuzatilmoqda.

-Mamlakatda jami 39 ta chiqindilarni yoqish zavodi ishga tushirildi, Italiyada ishlab chiqarilgan chiqindilarning 18% gacha qayta ishlanadi. Chiqindilarning yana 27 foizi ikkilamchi xom ashyoni qayta ishlashga sarflanadi, organik moddalar o‘g‘it ishlab chiqarish uchun kompostlanadi. Chiqindilarni yer osti yo‘q qilish ham keng tarqalgan.[2,3]

Yaponiya: chiqindilarni alohida yig‘ish mamlakati. Mamlakatda har yili 44 million tonnagacha chiqindilar ishlab chiqariladi, shundan 46 foizi qayta ishlanadi. Bu ko‘rsatkich boshqa rivojlangan mamlakatlarnikidan past bo‘lsa-da, Yaponiya ma‘lum bir muhim toifadagi chiqindilarni qayta ishlashda yaxshi natijalarga erishdi:

-Mamlakat plastik butilkalarning 85% gacha qayta ishlanadi, bu Fransiya yoki Amerika Qo‘shma Shtatlardagidan sezilarli darajada ko‘pdir;

-Metall qutilarning 90% gacha qayta ishlanadi yoki qayta ishlatiladi;

-Foydali materiallarning aksariyati tashlab ketilgan maishiy texnikadan olinadi, keyinchalik ular turli xil mahsulotlarni, shu jumladan sport oltin medallarini ikkilamchi ishlab chiqarishda ishlatiladi.[1,4]

Respublika bo'yicha jami 1150 ta chiqindilarni qayta ishlash korxonalari faoliyat ko'rsatmoqda, ularda 358 ta korxonalar elektr energiyasi ishlab chiqaradi. Bu nafaqat axlat muammosini, balki energiya muammosini ham hal qilishga yordam beradi: bunday korxonalar turli xil ob'ektlarni elektr energiyasi bilan ta'minlaydi.

Xulosa: Inson tabiatning ajralmas bir bo'lagi. Tabiatimizni asrab-avaylash bugun har qachongidan muximroqdir. Har bir insonda ekologik bilim ko'nikmalrni, ekologik ongni shakillantirish bugungi kunda eng muhim dolzarb muammolardan biridir va atrof-muhitdan oqilona foydalanish va tabiatga do'stona munosabatda bo'lish, har bir insonning burchidir. Kam chiqindili texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ekologiya, Sattorov. Z. M. "Sano-standart" nashriyoti Toshkent 2018 yil
2. Tilovov T. Ekologiyaning dolzarb muammolari. Qarshi: Nasaf, 2003.
3. <https://omega-ekb.com/articles/zarubezhnyj-opyt-utilizacii-otxodov#title6>
4. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/06/05/zero-waste/>.

Research Science and Innovation House